

LUND UNIVERSITY

Bornholms kulturlandskab i et år

Wienberg, Jes

Published in:
70 år med Bornholm, 50 år med Bornholms arkæologi

2024

Document Version:
Manuskriptversion, referentgranskad och korrigerad (även kallat post-print)

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Wienberg, J. (2024). Bornholms kulturlandskab i et år. Manuscript submitted for publication. In *70 år med Bornholm, 50 år med Bornholms arkæologi: Festskrift og vennebog tilegnet Finn Ole Sonne Nielsen* (pp. 92-94). (Bornholms fortidsminder; Vol. 1). Bornholms Museum.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Jes Wienberg

Bornholms kulturlandskab i et år

”Middelalderens kulturlandskab på Bornholm” – det lå i tiden med studier af kulturlandskabet. At undersøge alle elementer i et landskab – byer, gårde/landsbyer, kirker og borge. På Gotland havde kulturgeografen Dan Carlsson foretaget inspirerende studier af jernalderens bebyggelse (Carlsson 1979). Ved Ribe foregik projektet ”Ribe egnen gennem 10 000 år”, en undersøgelse af museets ansvarsområde, et projekt som blev afsluttet og publiceret langt senere (Jensen 1998). Ved den nærliggende skånske købstad Ystad var startet et stort forskningsprojekt ”Kulturlandskapet under 6 000 år”, en undersøgelse af to herreder på begge sider af byen, men mærkeligt nok ikke byen selv. Arkæologerne i Lund var involveret lige som forskere fra andre fag, og projektet resulterede i mange publikationer (f.eks. Andersson & Anglert 1989; Berglund 1991; Larsson m.fl. 1992). Så det var fristende at påbegynde lignende undersøgelser på Bornholm.

Som ny doktorand i Lund eller PhD-student, som det kaldes i Danmark, med baggrund i middelalderarkæologi ved Aarhus Universitet, var det da oplagt at vælge middelalderens Bornholm som emne. En periode, middelalderen, som var bekendt, og et klart afgrænset område, nemlig en ø, selv om bornholmerne selv benævner Bornholm som Landet, mens Christiansø bliver Øen. Og Bornholm som en dansk region, men en del af det middelalderlige Lunds stift og med mange kontakter til Skåne, altså et godt valg med relevans i Lund. Planen var at undersøge det middelalderlige kulturlandskab på Bornholm med dets købstæder, fiskerlejer, gårde, kirker og borge.

Ved Bornholms Museum var den daværende leder Henrik Vensild interesseret fra tidligere af landbebyggelse (jfr. Vensild & Madsen 1977) og ville iværksætte udgravninger i gårdtomter, for at se om der var spor af bebyggelse tilbage i middelalderen på samme sted. Det var muligt at finansiere nye udgravninger, da der ved den tid var ungdomsarbejdsløshed, som ønskedes bragt ned. Der blev således igangsat et projekt i 1983, hvor jeg var udgravningsleder med tre unge, som alle fik plads i en lille Folkevogn lånt af daværende museumsinspektør Margrethe Watt. En måned med at forberede på museet, 5 måneder i felten, 2 måneders rapportskrivning samt egne studier resten af året. 5 gårdtomter og 1 gård blev undersøgt, hvor de håndgravede felter gradvist blev mindre, efterhånden som energien mindskede, sådan blev det under alle omstændigheder oplevet. De kommende tre år var det så tænkt, at der kunne blive undersøgelser i købstæderne eller fiskerlejerne, kirkerne og borgene, men nej. Der er blevet skrevet rapporter efter alle kunstens regler for hver udgravning, en sammenfattende rapport for hele projektet, som efterfølgende blev redigeret til en artikel i årbogen *Fra Bornholms Museum* 1983 (Wienberg 1984). Rapporten blev lagt på et

skrivebord på museet en tidlig januar morgen efter nattens slid, hvorefter jeg gik ombord på færgen til fastlandet.

For der kunne ikke være nogen tvivl om, at projektet var en skuffelse, for museet måske, men afgjort for mig. Siden lærte jeg også, at man kan og bør ikke ”grave” sin afhandling, men skal skrive den. Men et år var forløbet med projekt Kulturlandskabet uden for mig brugbare resultater.

Gårdene syntes ikke at gå tilbage til middelalderen! Det meste af materialet bestod af keramikskår, som i bedste fald kunne være fra senmiddelalderen, men langt hovedparten var fra nyere tid, fragmenter af kakler, fajance og porcelæn, kridtpiber, rude- og drikkeglas, flasker, samt rustent jern; en del blev vist kasseret. Det var ”recent” materiale, som jeg havde lært, dvs. ikke brugbart for en arkæolog. Erfaringen gjorde, at jeg i stedet valgte et allerede kendt kildemateriale, som fandtes i lettilgængelig mængde, og hvor jeg bekvemt kunne forske fra et skrivebord, bibliotek eller arkiv – det blev de danske middelalderlige sognekirker.

Men alt var eller blev nok forkert eller misforstået, i hvert tilfælde med tiden:

Middelalderen var en konstruktion, en periodebetegnelse ukendt i sin samtid, altså ikke en given afgrænsning. Bornholm er en af Østersøens store øer (eller landskaber), men kan ikke studeres og forstås isoleret. Opdelingen i natur- og kulturlandskab er diskutabel, dvs. begrebet kulturlandskab er problematisk. Også opdelingen efter middelalderens standsideologi med på latin *oratores*, *bellatores*, *laboratores* og derefter også *mercatores*, dvs. de som beder, som kriger, som arbejder og de som handler – som grund for opdelt studier i kirker, borge, landbebyggelse og byer var noget af det, sammen med begrebet middelalder, vi var trætte af, da faget i Lund blev sat til debat, og omsider i 2005 omdefinert til en historisk arkæologi (jfr. Wienberg 2015).

Selve metoden, altså at anlægge og håndgrave et centralt felt i en gårdtomt, oftest tværs over hovedhuset, kunne ikke vise, om der fandtes middelalderlige forgængere. Ældre bygninger kunne jo ligge blot nogle meter borte. For at få klarhed havde det været nødvendigt med meget længere søgegrøfter eller større felter og maskingravning. Og fundmaterialet, det recente som skuffede, er nu helt centralt i en historisk arkæologi, der inddrager den tidlige moderne tid 1500–1800, lige som der nu også eksisterer en modernitets- eller samtidsarkæologi.

Men så er der det bestående: Allerede efter få dage i projektet dukkede den da nyuddannede Finn Ole Sonne Nielsen op, endnu ikke fastansat på museet i Rønne, men tydeligvis med stort engagement for og kundskab om øens historie. Han havde også som født og opvokset på Bornholm gode kontakter med de mange lokale fritidsarkæologer, som bragte deres fund til museet. Hans konferensspeciale blev generøst stillet til rådighed for projektet om kulturlandskabet; langt senere kom det i tryk (Nielsen 1994). Og han blev og er en nøgleperson i de mange kontakter mellem Bornholms Museum og miljøet ved det arkæologiske institut i Lund. Han har således været central i forbindelse med arkæologiske kampagner ved og samarbejde mellem centralpladserne Sorte Muld

på Bornholm og Uppåkra i Skåne. Det var derfor en stor glæde at opleve, at Finn Ole blev æresdoktor ved universitetet i 2009.

Litteratur

- Andersson, Hans & Anglert, Mats (red.) 1989: *By, huvudgård och kyrka. Studier i Ystadområdets medeltid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 5. Stockholm.
- Berglund, Björn (ed.) 1991: *The cultural landscape during 6000 years in southern Sweden – the Ystad Project*. Ecological Bulletins 41. Copenhagen.
- Carlsson, Dan 1979: *Kulturlandskapets utveckling på Gotland. En studie av jordbruks- och bebyggelseförändringar under järnåldern*. Visby.
- Jensen, Stig (red.) 1998: *Marsk, land og bebyggelse. Ribeegnen gennem 10.000 år, I-II*. Den antikvariske Samlings skrifterække I: A-B. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXXV. Højbjerg.
- Larsson, Lars, Callmer, Johan & Stjernquist, Berta (eds.) 1992: *The Archaeology of the Cultural Landscape. Field Work and Research in a South Swedish Rural Region*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 4°, Nr. 19. Stockholm.
- Nielsen, Finn Ole Sonne 1994: *Forudsætninger og muligheder. Bebyggelsesarkæologiske undersøgelser på Bornholm*. Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. København.
- Vensild, Henrik & Madsen, Per Kristian 1977: Udgravninger på Damaskegård – et bornholmsk stuehus gennem 400 år. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1977, s. 27–41.
- Wienberg, Jes 1984: På sporet af Bornholms middelalderlige gårde? *Fra Bornholms Museum* 1983, s. 49–58.
- Wienberg, Jes 2015: Historical Archaeology in Sweden: From the Middle Ages to Modernity. *Medieval Archaeology and Beyond. History, trends and tomorrow*. (Eds.) Mette Svart Kristiansen, Else Roesdahl & James Graham-Campell. Aarhus. S. 155–174.